

МУАММОЛИ ОИЛА ФАРЗАНДЛАРИ БИЛАН ИШЛАШДА МАКТАБ РАЎБАРНИНГ РОЛИ ВА МЕХАНИЗМЛАРИ

Бердимуратова Зебинисо Элмурзаевна

“Рахбар аёллар мактаби” 4-мавсум тингловчиси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада муаммоли оилалар фарзандлари билан ишлаш жараёнида мактаб раҳбарининг ўрни ва механизмлари таҳлил қилинади. Муаммоли оилаларда тарбияланаётган болаларнинг психологик ва ижтимоий муаммолари, уларни ижтимоийлаштиришда мактаб маъмуриятининг самарали ишлаш стратегиялари, ота-оналар билан ҳамкорлик усуллари ҳамда педагогик-ижтимоий ёрдам кўрсатиш механизмлари кўриб чиқилади. Шунингдек, ўқувчиларни жамиятга мослаштиришда психологик хизмат, ижтимоий педагог ва синф раҳбарлари ҳамкорлигига алоҳида эътибор қаратилган.

Калит сўзлар: *Муаммоли оила, ижтимоий муаммолар, мактаб раҳбари, психологик ёрдам, ижтимоий педагог, тарбиявий механизмлар, ота-оналар билан ҳамкорлик, болаларни ижтимоийлаштириш, мактаб маъмурияти, инклюзив таълим.*

ABSTRACT

This article analyzes the role and mechanisms of the school principal in working with children from problematic families. The psychological and social problems of children raised in problematic families, effective strategies for the school administration in their socialization, methods of cooperation with parents, and mechanisms for providing pedagogical and social assistance are considered. Special attention is also paid to the cooperation of psychological services, social educators, and class leaders in adapting students to society.

Keywords: *Problematic family, social problems, school principal, psychological assistance, social educator, educational mechanisms, cooperation with parents, socialization of children, school administration, inclusive education.*

КИРИШ

Жамиятнинг ривожланиши ва барқарорлиги кўп жиҳатдан уни ташкил этувчи асосий ижтимоий институтлардан бири – оилага боғлиқ. Оила нафақат боланинг рухий, маънавий ва жисмоний ривожланишига, балки унинг келажакда жамиятда муносиб ўрин эгаллашига ҳам катта таъсир кўрсатади. Боланинг шахс сифатида шаклланиш жараёнида унинг оила муҳити ҳал

қилувчи омиллардан бири бўлиб, ота-оналарнинг тарбия услуби, оиладаги психологик муҳит, моддий аҳвол ва ижтимоий муносабатлар боланинг камолотига таъсир этувчи муҳим факторлардир.

Психолог А. Адлер таъкидлаганидек, "Боланинг шахсияти ва келажақдаги хулқ-атвори биринчи навбатда оиладаги тарбия ва муносабатларга боғлиқ" (Адлер, 1998). Шунингдек, ўзбек педагог олимлари ҳам боланинг шаклланишида оиланинг роли муҳим эканини таъкидлайдилар. Масалан, Т.Қори-Ниёзов таъкидлайди: "Боланинг шахс сифатида шаклланишида оила биринчи тарбия мактабидир. Оиладаги муҳит ва тарбия услуби боланинг келажақдаги ижтимоий муносабатларини белгилайди" (Қори-Ниёзов, 2002).

Бироқ, баъзи оилалардаги муаммолар боланинг соғлом камол топишига тўсқинлик қилади. Бундай оилалар "муаммоли оила" деб аталади ва уларда ўсган болалар мактабдаги таълим жараёнида ҳам, жамиятда ҳам қатор муаммоларга дуч келиши мумкин. Н.Муслимовнинг таъкидлашича, "Муаммоли оилада ўсган болаларда руҳий ва ижтимоий жиҳатдан заифлик пайдо бўлиб, улар таълим жараёнида ҳам қийинчиликларга дуч келишади" (Муслимов, 2010).

Муаммоли Оилалар Сабаблари ва Болаларга Таъсири

Муаммоли оилалар турли сабабларга кўра вужудга келади ва улар болалар тарбиясига салбий таъсир кўрсатади. Педагогик ва психологик тадқиқотларда муаммоли оилалар қуйидаги турларга бўлинади:

Ижтимоий-иқтисодий муаммоларга эга оилалар – кам таъминланганлик, ишсизлик ва моддий етишмовчилик болаларнинг таълим олиш имкониятларини чеклайди.

Оилавий муносабатлари мураккаб оилалар – ажралиш, оилавий низолар ва зўравонлик болаларнинг руҳий барқарорлигига салбий таъсир кўрсатади.

Педагогик жиҳатдан етарли даражада шаклланмаган оилалар – ота-оналарнинг таълим ва тарбия борасидаги етарсиз билимлари болаларда муаммоли хулқ-атвор шаклланишига сабаб бўлиши мумкин.

Ота-она назоратидан четда қолган болалар – ота-оналарнинг чет элга ишлаш учун кетиши, ичкиликбозлик ёки гиёҳвандликка мойиллиги болаларни тарбиясизлик ва ижтимоий хавф остида қолдиради.

Муаммоли оилада ўсган болалар кўпинча қуйидаги ҳолатларни бошдан кечирадилар:

Психологик стресс ва ўз-ўзига ишончнинг пасайиши;

Таълимга бўлган қизиқишнинг сусайиши ёки мактабга келмаслик;

Агрессив ёки, аксинча, ичига ёпиқ ҳолат;

Ижтимоий девиант хулқ-атвор (жиноятга мойиллик, ёлфончилик, тажовузкорлик).

Л.С. Выготский таъкидлаганидек, "Боланинг ижтимоий муҳитдаги тажрибаси унинг ривожланишида ҳал қилувчи роль ўйнайди" (Выготский, 1982). Д.Баумринд эса ота-она тарбияси ва бола хулқ-атвори ўртасидаги боғлиқликни тадқиқ қилиб, шундай хулосага келган: "Назоратсиз қолган ёки қаттиққўл ота-оналар тарбиясидаги болалар аксарият ҳолларда агрессив ёки ичига ёпиқ бўлиб, жамиятга мослашишда қийинчиликларга дуч келадилар" (Баумринд, 1971).

Мактаб Раҳбарининг Муаммоли Болалар Билан Ишлашдаги Роли

Мактаб раҳбари таълим жараёнини бошқарувчи шахс сифатида нафақат таълим сифатини назорат қилади, балки ижтимоий-тарбиявий жараёнларга ҳам раҳбарлик қилади. Унинг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

Муаммоли оилаларни аниқлаш ва таҳлил қилиш;

Ота-оналар билан ҳамкорликни кучайтириш;

Психологик ва ижтимоий ёрдам кўрсатиш;

Ўқитувчиларни хабардор қилиш ва тайёрлаш;

Жамоат ташкилотлари ва ҳуқуқни муҳофаза қилиш идоралари билан ҳамкорлик.

Муаммоли Болаларни Қўллаб-қувватлаш Механизмлари. Муаммоли болаларни ижтимоийлаштириш ва уларни жамиятга мослаштириш учун мактаб раҳбарияти қуйидаги механизмларни жорий этиши зарур:

Психологик қўллаб-қувватлаш дастурлари;

Ижтимоий лойиҳалар ва ўқув машғулотлари;

Махсус таълим дастурлари;

Инклюзив таълимни ривожлантириш;

Таълимдан ташқари машғулотларни йўлга қўйиш.

Муаммоли оила фарзандлари билан ишлашда мактаб раҳбарининг роли жуда муҳимдир. Фақат тизимли, илмий асосланган ёндашувлар орқали бу болаларнинг ижтимоий ва таълим жараёнига мослашувини таъминлаш мумкин. Мактаб раҳбари, ўқитувчилар, психологлар ва ижтимоий педагоглар ўртасидаги самарали ҳамкорлик бу жараённи муваффақиятли амалга оширишнинг асосий омили ҳисобланади.

Муаммоли оила фарзандлари кўпинча психологик, эмоционал ёки иқтисодий қийинчиликларга дуч келишади. Улар мактаб муҳитига мослашишда қийинчиликларга дуч келиши, ўқув жараёнида изчилликни сақлашда ва ижтимоий муносабатларни йўлга қўйишда қийналиши мумкин. Бундай

шароитда мактаб раҳбарининг вазифаси нафақат таълим жараёнини назорат қилиш, балки ҳар бир ўқувчининг шахсий эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, индивидуал ёндашувларни ишлаб чиқишдан иборат бўлиши керак.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Мактаб раҳбари, аввало, муаммоли оилаларни аниқлаш ва уларнинг муаммоларини ўрганишда ташаббускор бўлиши лозим. Бу жараёнда маҳаллий ҳокимият органлари, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи идоралар ва ижтимоий хизматлар билан ҳамкорлик қилиш самарали натижаларга олиб келади. Шунингдек, муаммоли оила фарзандлари билан ишлашда мактаб жамоасининг барча аъзолари ўртасида мувофиқлаштирилган ҳамкорлик тизимини йўлга қўйиш зарур.

Муаммоли оила фарзандлари билан ишлашда мактаб раҳбарининг асосий вазифалари қуйидагилардан иборат:

Муаммоли оилаларни аниқлаш ва улар билан яқиндан ишлаш – ўқувчиларнинг ижтимоий-маиший шароитини ўрганиш, ота-оналар билан суҳбатлар ташкил этиш ва муаммоларнинг аниқ манбаларини аниқлаш.

Мактаб психологи ва ижтимоий педагоглар билан ҳамкорликда индивидуал режалар ишлаб чиқиш – ҳар бир боланинг эҳтиёжларини ҳисобга олган ҳолда, психологик қўллаб-қувватлаш ва ижтимоий мослашувга ёрдам бериш чораларини кўриш.

Ўқитувчиларга методик ва психологик қўллаб-қувватлаш кўрсатиш – уларни муаммоли оила фарзандлари билан қандай ишлаш бўйича тайёрлаш, тренинглар ва семинарлар ўтказиш.

Ота-оналар билан ҳамкорликни мустаҳкамлаш – уларни болалар тарбиясида масъулиятли бўлишга ундаш, психологик ёрдам кўрсатиш ва оилавий муҳитни яхшилашга кўмаклашиш.

Мактаб муҳитини қўллаб-қувватлаш – муаммоли оила фарзандлари учун қулай ва хавфсиз муҳит яратиш, уларни ижтимоий тадбирлар, тўғараклар ва спорт машғулотларига жалб этиш.

ХУЛОСА

Шу билан бирга, мактаб раҳбарининг ушбу жараёндаги иштироки фақат ташкилотчилик ёки назорат билан чекланмаслиги лозим. У ҳар бир боланинг келажагига таъсир кўрсатиши мумкинлиги учун улар билан шахсан ишлашга ҳам эътибор қаратиши муҳимдир.

Муаммоли оила фарзандлари билан ишлаш узлуксиз ва тизимли ёндашувни талаб этади. Мактаб раҳбари, педагоглар ва психологлар ўртасидаги

самарали ҳамкорлик бу болаларнинг таълим жараёнига мослашувини енгиллаштириш, ижтимоий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш ва уларнинг шахсий ўсишини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади. Уларга бериладиган эътибор ва ёрдам нафақат ўқув даврида, балки уларнинг келажакда жамиятда муносиб ўрин эгаллашига ҳам таъсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Адлер, А. (1998). Шахсият психологияси. Москва: Педагогика.
2. Выготский, Л.С. (1982). Психология ривожланишининг асослари. Ленинград: Наука.
3. Ананьев, Б.Г. (1999). Ижтимоий психология асослари. Москва: Высшая школа.
4. Козлов, Н.И. (2005). Педагогик психология. Санкт-Петербург: Питер.
5. Эриксон, Э. (2001). Шахсият ривожланиши назарияси. Нью-Йорк: Harper & Row.